

Obrador, indústria i aranzels al districte surer català (1830-1930)

per Pere Sala

Professor ajudant d'Història i Institucions Econòmiques. Departament d'Economia i d'Història Econòmica de la UAB

«Only by seeing can one form an idea of the rapidity with which these men take hold of a square and from it make a cork. They hold the knife by a small iron catch to the table in front of them, and giving to the square a circular movement or rotation more or less perfect, the result is that the cork is made in few seconds». F. H. Scheuch (1890), cònsol dels EUA a Barcelona.

Presentació¹

Aquest treball exposa un estudi de la regió surera i tapera catalana des del marc interpretatiu del districte industrial i de la dualització sectorial. D'un districte clàssic fonamentat en una densa xarxa de petites i mitjanes empreses preindustrials, la mecanització provoca des de finals del s. XIX la transició cap a una estructura dual, polaritzada entre la nova gran indústria intensiva en capital i els tallers domèstics i *fàbriques* manufactureres de treball intensiu. Aquesta dualitat no s'analitza tant des de l'òptica lineal de la modernitat substitutiva de l'arcaisme com des de la visió de la coexistència entre acció de la innovació i reacció de la tradició. El punt fonamental sotmès a verificació empírica són les formes d'oposició i d'interrelació entre indústria moderna i obrador convencional, entre els grans *capitans* de l'empresa industrial-comercial d'integració vertical i la comunitat de surers, manufacturers i operaris sense capacitat monopolitzadora i enfrontats a un món en ràpida transformació.

Dividim el treball en dues parts ben diferenciades tot i que vertebrades per la seva capacitat de reflectir l'esmentada dualització. D'una banda dibuixarem la formació i evolució del districte a través de la presentació de dades sobre empreses

1. Una primera versió d'aquest treball fou presentada al *Seminario de Historia Económica Regional*, celebrat a la Universitat Autònoma de Barcelona els dies 16 i 17 de juny de 1997, i al VI Congrés de l'*Asociación de Historia Económica* (Sessió *La riqueza de las regiones. Análisis espacial de la industrialización*), celebrat a Girona entre el 15 i el 17 de setembre de 1997. En la seva reelaboració han estat molt rellevants les observacions plantejades pel Dr. S. Zapata. Igualment, s'ha beneficiat dels comentaris dels doctors J. Nadal, A. Carreras i C. Sudrià. Agraïm també el suport bibliogràfic del Dr. J. M. Benaul, i la lectura crítica de J. Espadale. Tanmateix, les mancances són només atribuïbles a l'autor.

i ocupació, bo i formulant hipòtesis explicatives de la continuïtat d'una part important dels establiments artesans al nou període de mecanització. D'altra banda descriurem el debat aranzelari suro-taper, on el col·lectiu local de la petita i mitjana fabricació demanarà proteccionisme en l'exportació de matèria primera per a fomentar el *treball nacional* enfront del gran empresari-comerçant que tendirà a apostar per un lliure mercat amb oportunitats oligopòliques al seu favor.

El districte industrial a Catalunya

L'era comercial del suro es va iniciar cap a 1680, a la Xampanya, arran del nou vi escumós aconseguit per Dom Pierre Perignon. Els taps de fusta recoberts amb cànem oliat iniciaven el compte enrere. L'escorça de l'alzina surera s'utilitzava tradicionalment sobretot per a flotadors i instrumental de pesca. A partir de finals del s. xvii el caràcter impermeable, imputrescible, insípid, inodor, flexible i dúctil del suro, el convertí en un material insubstituïble —fins avui dia— per a l'obtenció hermètica durant llargs períodes de temps de líquids gasosos en ampolles de vidre, sense permetre fugues de gas ni transmissió d'alteracions gustatives.

El *méthode champagnoise* va especialitzar les regions subèriques del sud de França —bàsicament Provença— en l'elaboració de taps de suro, que començaren a aplicar-se també a d'altres begudes.² Tanmateix, el creixement del negoci vitivinícola provocà que en mitja centúria la manufactura suro-tapera creués el Pirineu a la recerca de nova matèria primera.

FACTORS DE LOCALITZACIÓ AL NORD-EST CATALÀ

Abans de 1750 els arxius del litoral nord de Catalunya enregistren les primeres referències a «*treballadors i tapiers*»,³ taps que, amb l'expansió econòmica de la segona meitat del s. xviii, augmentaven el valor del suro transformant-lo en taps, en detriment dels manufacturadors francesos. Al segle següent es va formar a la futura Costa Brava gironina, en paraules del cònsol nord-americà a Catalunya, «...*perhaps the most important cork-raising district in the world*».⁴

Els condicionants físics varen ser sens dubte factors fonamentals d'implantació de l'activitat suro-tapera al nord-est peninsular. No es tractava només de la

2. El districte suro-taper provençal va desenvolupar-se entre Marsella i Saint Tropez. A la zona meridional d'influència atlàntica es varen formar els enclaus de Baiona, al sud-oest, i Barbaste, a Lot-Garonna. Tornant al mediterrani típic, fou també rellevant el districte de la Catalunya francesa, al Vallespir, al peu del *bosc de sureda*, encapçalat per Portvendres a l'est i Ceret a l'oest.

3. J. NADAL, «Demografía y economía en el origen de la Cataluña moderna. Un ejemplo local: Palamós, 1705-1839», *Estudios de Historia Moderna*, vol. VI, 1956/59, 300; R. MEDIR, *Historia del gremio corchero*, Madrid, Alhambra, 1953, 1a. ed. de 1946, 14; Y. BARBAZA, *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona, Edicions 62, 1988, 1a. ed. de 1966, 2 vols., 461.

4. F. H. SCHEUCH, *The cork tree and the cork industry*, «Informe consular» (Congrés dels EUA, 4 de juliol de 1890), 136.

disponibilitat de matèria primera sinó també de la seva òptima situació des del punt de vista comercial. El veïnatge de l'est prepirinenc amb el Vallespir convertí les suredes de l'Alt Empordà en les primeres del Principat a ser explotades. Després de l'Albera, tocà el torn a les serralades del litoral (Gavarres) i prelitoral (Guilleries). Tots tres massissos disposaven de fàcil accés a la navegació marítima que comerciava tradicionalment amb Provença a través de la gran fira de Bellcaire, vora de Nimes, al peu del Roine, via fluvial que traslladava la producció mediterrània cap al nord de França.

La presència de suredes naturals al nord-est fou un element necessari per a l'impuls de l'activitat transformadora, però no pas suficient. Calia una *atmosfera industrial* generadora d'oportunitats de treball i de negoci. El principal factor explicatiu de la localització hegemònica de la indústria tapera a Girona —i distintiu respecte d'altres àrees subèriques del mediterrani— fou l'activació del capital humà en el context d'auge econòmic de la segona meitat del s. XVIII. El precoç creixement dins del marc ibèric va donar al taper català els avantatges del *first commer* en una manufactura molt intensiva en treball especialitzat.

L'*arrancada gairebé fulminant*⁵ de la Catalunya Vella i costanera a partir de 1760, que va incentivar la incorporació de valor afegit al suro en brut ofert pels masos, fou possible a més a més per una certa mentalitat individualista lligada al poblament dispers, a una estructura socioeconòmica relativament equilibrada i a un règim d'herència desigualitari que empenyia els cabalers a crear mitjans propis de subsistència i desenvolupament.

La zona tapera catalana presenta abans de mitjan s. XIX una estructura de districte manufacturer típic. S'havia format una microregió industrial monosectorial amb múltiples tallers petits i mitjans, la competitivitat dels quals no es basava tant en economies d'escala derivades de la integració empresarial vertical com de la vinculació sectorial horitzontal, on les economies externes d'aglomeració local oferien avantatges d'especialització laboral i comercial i disminuïen costos de transport i de proveïment, d'informació, de negociació i de compliment mercantil en la dinàmica d'interacció entre les empreses.⁶

El *know how* adquirit i reproduït entre generacions dins l'actiu context d'una regió de llarga tradició manufacturera és el pilar on recolza la seva capacitat d'expansió i de retenció del negoci industrial malgrat la insuficiència del suro en brut català a partir dels anys 1830-40, quan una proporció creixent de la matèria primera comença a importar-se de les grans deveses sureres del sud-oest d'Espanya. Justament per causa de l'absència en aquesta regió de formació en el coneixement de la manufacturació surera, juntament amb la seva llunyania del

5. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1987, 1a. ed. de 1962, 55.

6. Vegeu una anàlisi genèrica sobre els districtes industrials a G. BECATTINI, *Mercato e forze locali: il distretto industriale*, Bolonya, Il Mulino, 1987, i també C. SABEL i J. ZEITLIN, «Historical alternatives to mass production: politics, markets and technology in XIXth. Century industrialization», *Past & Present* 108, 1985; sobre la manufactura tapera com a districte, vegeu X. PAUNERO, «Comarca del suro o districte industrial», *Estudi General* 13, 1993 i S. ZAPATA, «Corcho extremeño y andaluz, tapones gerundenses», *Revista de Historia Industrial* 10, 1996, 59.

mercat consumidor francès, no ha de causar excessiva sorpresa la seva inicial especialització en l'exportació interna i internacional del producte primari cap a les factories septentrionals, flux sud-nord típic —a escala mundial— del propi procés d'industrialització europeu. Davant de la pressió de la demanda de panes de suro des del nord-est i des de l'estranger, la implantació de l'activitat transformadora del suro al migdia espanyol fou lenta i de menor dimensió que la catalana o, posteriorment, portuguesa.⁷

A més de la *tradició manufacturera*, el districte taper català va beneficiar-se també de l'expansió finisecular del ferrocarril i de la navegació a vapor, amb la consegüent disminució dels costos de transport del suro en brut des del sud-oest peninsular. El nord-est de Catalunya reforçava així la seva capacitat d'atracció de noves indústries del sector.

EL PRIMER DISTRICTE DUAL: COEXISTÈNCIA DEL TALLER DOMÈSTIC I DEL TALLER 'FABRIL'

Les dades disponibles sobre l'estructura dels establiments tapers preindustrials (anterior a la mecanització) assenyalen el predomini de l'empresa familiar, de la qual poden distingir-se els tallers de tipus domèstic —instal·lats en el propi habitatge— de les *fàbriques* (en llenguatge de l'època), amb major concentració tant espacial com de treball assalariat.⁸

A la futura capital mundial suro-tapera, la vila de Palafrugell, per al 1795 tenim constància de l'existència de 21 obradors, amb una mitjana de 3 artesans

7. A partir dels anys 1930 Portugal consolida la seva primacia com a principal productor mundial de suro en brut, i estrena lideratge quant a producció de taps de qualitats baixes i mitjanes. Avui abasteix molt majoritàriament (92%) el mercat mundial de tap de suro per a vins tranquils, mentre en taps per a xampansys i caves Catalunya aconsegueix de retenir el 54% del mercat internacional. Portugal absorbeix de manera creixent —sobretot pel menor cost salarial— el desplaçament típic de les indústries més relativament intensives en treball cap als països de menor desenvolupament econòmic general. Però, per què Andalusia i Extremadura no varen desenvolupar, com els veïns lusitans, els avantatges propis del *second commer*, darrere l'experiència catalana i europea? ZAPATA (*Corcho extremeño y...*, 44 i 56), que ha insistit en el problema de l'absència de mà d'obra especialitzada, parla també del «fracaso relativo de extremeños y andaluces, que no han podido (o querido) transformar en sus territorios la mayor parte de la abundante materia prima que producían», de la «renuncia expresa a la industrialización por parte de las élites económicas» que buscaven «acrecentar su patrimonio, obteniendo el máximo beneficio y minimizando, en lo posible, el riesgo... lo cual, en muchas ocasiones, significó una marcada inclinación por la inversión agraria...» (les fàbriques establertes al sud-oest foren finalment, de forma majoritària, impulsades per catalans). Aquesta aversió a la incertesa (tan característica de la racionalitat conservadora del propietari rural —en contrast amb la lluita per la cobertura del risc inversor típica de l'empresa industrial—), fou també destacada pel periodista santfeliuenc Agustí Calvet (GAZIEL, *Sant Feliu de la Costa Brava*, Barcelona, Aedos, 1963, 134), que apuntava que l'aristocràcia terratinent propietària de la matèria primera no volia «més mal-de-cap que fer-la arrencar i vendre-la». El sud-oest topà amb les fractures de la profunda desigualtat econòmica derivades de la dominant estructura latifundista, que han originat històricament una escassa capacitat d'iniciativa i d'impuls civil a la mobilitat social.

8. Les «petites fàbriques» o «botigues» (J. PLA, *El meu país*, Barcelona, Destino, 1968, *Obra completa*, vol. VII, 513, les «fàbriques domèstiques», no fabricaven; tan sols, en la llengua popular, «fabriquejaven», atès que eren «fabriquetes» (GAZIEL, *Sant Feliu de...*, 140).

TAULA 1
Aproximació al nombre d'obriers i d'empreses al districte taper català,
1842-1884

Vila	Obrers	Establi- ments	Mitjana obriers per est.	Obrers	Fàbriques	Mitjana obriers per fab.	Homes	Dones	Total
	1842	1842	1842	1862	1862	1862			
Palafrugell	500	62	8	825	28	29	813	240	1.053
St. Feliu de G.	500	73	7	760	27	28	1.244	33	1.277
Tossa		10		417	14	30	300	8	308
Llagostera		42		387	13	30	630	50	680
Calonge		47		300	8	37	600	140	740
La Jonquera		6		285	8	36	150	30	180
Darnius		7		270	9	30	120	60	180
Cassà		40		196	8	24	1.120	35	1.155
Lloret		18		167	6	28	84		84
Vidreres		9		150	3	50	200	25	225
Girona		3		146	5	29	95	10	105
Palamós		18		144	5	29	500	70	570
La Vajol				120	6	20			
Cantallops		3		98	3	33	40	6	46
Agullana		12		64	5	13	250	30	280
La Bisbal d'E.		13		50	2	25	200		200
Perelada				50	1	50			
Castell d'Aro				16	1	16			
Blanes		9					15		15
Vall d'Aro		8					10		10
Caldes		8							
Maçanet de C.		6					30		30
Bosqueròs		3							
Figueres		2					5		5
St. Cebrià		2							
Begur							210	40	250
Hostalric							35		35
Torroella							4		4
Total-Prov. Girona:		401		4.445	152	30	6.655	777	7.432
Arenys		27					300	6	306
Olzinelles		4							
St. Celoni		2					45		45
Tordera							26		26
Total-Prov. Barcelona:		33					371	6	377

cadascun.⁹ El 1842 el conjunt de la província de Girona comptaria amb més de 400 tallers, bo i ocupant una mitjana de 13 operaris, distribuïts en dues regions: la baixempordanesa (o litoral) i la prepirinenca, amb 359 i 37 *fàbriques*, respectivament. El gran districte costaner era liderat per Sant Feliu de Guíxols i Palafrugell, amb uns 60 obrados i 500 ocupats a cada vila, essent les seves poblacions respectives de 5.500 i 3.500 habitants.¹⁰

El creixement del negoci suro-taper des de mitjan s. XIX fins a la seva última dècada fou de tipus bàsicament extensiu. No apareixeren modificacions qualitatives capaces d'alterar substancialment el seu caràcter artesanal. Tanmateix, el canvi d'escala es reflectí en la formació d'unitats productives de major dimensió. Es varen multiplicar i ampliar els establiments domèstics i els tallers tradicionals. Els més de 5.000 tapers gironins de 1840 creixeren fins a un mínim de 7.400 el 1884.¹¹ La població guixolenc va assolir els 8.500 habitants i la de Palafrugell, els 6.500; la primera elevà els seus artesans del suro a 1.280, la segona, a 1.050; augmentaren així les seves respectives taxes d'activitat tapera del 9 i 14% de 1840 al 15 i 16% de 1884. Però foren altres viles les que canviaren més la seva estructura ocupacional: Palamós, amb 2.200 habitants en aquesta última data, presentava una taxa del 26%; a Calonge, el 25% de la població participava en l'elaboració de taps; idèntic percentatge corresponia a Cassà de la Selva, nucli més interior, proper a Girona.

La precaució amb què s'han de prendre les xifres (especialment les mitjanes) no ens impedeix de reforçar l'esmentada hipòtesi de distinció de les empreses familiars preindustrials suro-taperes entre el petit obrador o taller domèstic i l'establiment mitjà o *fàbrica*.

A la taula 1, les dades de 1862 de Giménez Guitied corresponen a unitats productives en cap cas inferiors als 14 operaris, essent la xifra de 60 ocupats el màxim per *fàbrica*, amb una mitjana de 30 treballadors.¹² Les dades de Medir per a 1842 poden acceptar-se com a primera aproximació al total d'empreses, incloent també els petits tallers, possiblement majoritaris.¹³ Aquestes unitats domèstiques podien ser d'àmbit estrictament familiar, sense —o amb escassa— incorporació de treball extern, contractant-lo especialment de forma estacional

9. BARBAZA, *El paisatge humà...*, vol. II, 214.

10. BARBAZA, *El paisatge humà...*, vol. I, 466; a partir de xifres de MEDIR (*Historia del gremio...*, 64 i 459). Cal afegir el grup nord-est barceloní, on destacaren els 27 tallers d'Arenys i els 2 tallers de Sant Celoni.

11. MEDIR, *Historia del gremio...*, 460-61. BARBAZA (*El paisatge humà...*, vol. I, 468), reafirma la versemblança de les dades de Medir després del buidatge de diversos padrons municipals.

12. Aquesta útil ressenya fiscal —originada en la matrícula industrial— enregistra només les dades d'aquests 152 *fabricantes* de taps, probablement els de majors dimensions. El total de *fàbriques* al total provincial, segons el mateix GIMÉNEZ GUITIED, *Guia fabril...*, 214, seria de 452, que suposen el 93% del total taper estatal, amb una producció de 1.126,4 milions de taps anuals (igualmente el 93% del total espanyol). Els establiments i les produccions de la resta de províncies eren, en l'esmentat any de 1862: Barcelona, 13 *fàbriques* i 36,4 milions de taps; Badajoz, 11 tallers i 16 milions; Huelva, 6 i 11,7, respectivament; Màlaga, 3 i 11,4; Toledo, 3 i 5,6.

13. Els 401 establiments assenyalats per Medir són propers als 438 *fabricantes ó directores* que P. MADDOZ, (*Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*, 1849, 165), mostrava per a mitjan segle, i als 452 de Giménez Guitied.

en dependència de la pressió de la demanda. Així, el petit obrador es vinculava al mercat només de manera parcial, comprant i venent productes i capitals (modestos) però sense intervenció estable en el mercat laboral. Per contra, la *fàbrica* o empresa mitjana s'inseria més plenament al mercat, no només en el de béns i de capitals sinó també en el de treball. Al *taller domèstic* el petit empresari es confon amb el treballador; al *taller fabril*, l'empresari mitjà pot abandonar l'activitat manual per a esdevenir gestor capitalista.¹⁴

La taula 2 ens ofereix una altra sèrie de dades (tendencials, per les seves limitacions) sobre l'evolució secular de l'estructura de les unitats productives:

TAULA 2
Aproximació al nombre d'obriers i d'empreses al districte taper català,
1840-1991

		Obrers	Empreses	Mitjana obrers per empresa
1795	<i>Palafrugell</i>	70	21	3
1840	Província de Girona	6.000	?	437
1885	Província de Girona	8.528	783	11
1892 a	Província de Girona	10.229	734	14
1900	Província de Girona	15.000	615	24
1912 b	Província de Girona	12.783	507	26
1929 c	Província de Girona	(30.000?)	429	(70?)
1958	<i>Districte litoral (d)</i>			
	<i>Amb fàbrica Armstrong</i>	4.192	117	36
	<i>Sense Armstrong</i>	3.142	116	27
1991 e	Província de Girona	1.315	107	12

FONTS: BARBAZA, *El paisatge humà...*, vol. II, 214, sense citar l'origen documental:

a- P. ARTIGAS, *Alcornocales e industria corchera*, Madrid, 1907, 292.

b- Forta infravaloració de la dada d'ocupats, atès que a F. RAHOLA, *Comerç i indústria de Catalunya*, DD.AA., *Geografia general de Catalunya*, Barcelona, Edicions Catalanes, 1908-18, vol. I, apareixen, per a 1908, 12.500 obrers incloent només els d'empreses de més de cent operaris.

c- L. DE PRAT, *Industria corchera, Semana forestal de Barcelona*, del 4 al 10 de novembre de 1929 (article publicat també per la *Revista del Instituto Forestal de Investigaciones y Experiencias* 5, 1929).

d- El districte litoral comprèn Palafrugell, Palamós i Sant Feliu.

e- GENERALITAT DE CATALUNYA, *Fusta, mobles i suro*, Barcelona, Departament d'Indústria i Energia, 1993, 141.

Podem esbossar, aproximativament, per a mitjan s. XIX, un marc de referència al voltant d'una mitjana de 10 a 15 treballadors pel conjunt d'unitats productives, on les majors podrien oscil·lar —segons obtenim de Giménez Guited— entre 30

14. Tanmateix, avui, a les portes del s. XXI, ningú no se sorprèn als pobles tapers del freqüent treball físic de suport exercit per molts petits i mitjans empresaris. Als establiments domèstics capital i treball continuen fonent-se en la figura del taper cap de família.

i 50. Després, des de la forta expansió de 1880 a 1900,¹⁵ i d'aquí fins a mitjan s. xx, veiem com les xifres de la taula 2 apunten, en coincidència amb d'altres fonts, cap al desenvolupament d'un apreciable procés de concentració empresarial. Es redueix el nombre d'establiments, que incrementen el volum de mà d'obra ocupada per planta.¹⁶

EL SEGON DISTRICTE DUAL: L'HEGEMONIA DE LA GRAN INDÚSTRIA

Mecanització i gran empresa

A diferència d'anteriors períodes d'auge de la demanda, la concentració fabril finisecular no respongué només a un creixement extensiu sinó també, des del costat de l'oferta, a un canvi substantiu de forta transcendència socioeconòmica: la mecanització en l'elaboració dels taps. Començà així el retrocés dels obradors domèstics i fabrils premoderns. D'entre ells, els més dinàmics es varen incorporar —a través de la pròpia transformació— a la nova hegemonia del sistema industrial.

França, i els EUA i Alemanya més tard, foren els pioners de la mecanització tapera. Des de la primera meitat del s. xix els tallers provençals intentaven substituir per màquines la destresa de l'artesà que donava forma cilíndrica amb un ganivet a la petita peça quadrada prèviament obtinguda de la panna de suro. Les primeres màquines arrodonien el quadradet subjectant-lo a un eix que el girava en contacte amb una ganiveta segons el moviment de vaivé exercit per l'operari. Foren conegudes genèricament amb el nom de *màquines de ribot* o *de garlopa*.¹⁷

15. En aquest primer any del nou segle el registre exterior va assolir —ajudat per la depreciació monetària— els 3.340 milions de taps, amb un valor de 50 milions de ptes., constituint-se així en el segon sector exportador espanyol. Amb un domini abassegador dels productes primaris —agrícoles i minerals— a l'exportació espanyola, el 1875/79 els taps de suro suposaren el 2,1% del valor total exportat a Espanya (essent el primer sector industrial exportador espanyol a mercat no captius); el 1890/94 passaren al 2,8% i el 1910/13, al 4%; com a producte de transformació industrial només els teixits de cotó, amb un 4,5% al darrer quadrienni, superaven els taps de suro. En relació amb el Principat, el 1908 els taps de suro aportaven divises per un valor d'entre el 30 i el 45% del total d'exportacions industrials de Catalunya, segons es desprèn de Rahola, *Comerç i indústria...*, 461. Respecte de l'exportació total catalana, C. Sudrià (*Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1988, vol. IV, 52) estima una aportació del suro elaborat del 12% el 1913 i del 32% el 1929.

16. Tanmateix, a partir dels anys 1960 i 1970, com en tantes altres regions i sectors madurs de l'economia occidental (M. J. PIORE i C. SABEL, *La segunda ruptura industrial*, Madrid, Alianza, 1990, 1a. ed. de 1984, 293) (S. BERGER i M. J. PIORE, *Dualism and discontinuity in industrial societies*, Cambridge University Press, 1980) la indústria tapera gironina ha viscut un procés general de desaglomeració de la gran escala fabril que ha reconverit l'estructura empresarial cap al model de districte típic de petita i mitjana empresa. El 1991 més d'1/3 dels ocupats a la indústria tapera provincial operaven en empreses d'1 a 19 treballadors, constituint aquests establiments el 80% del total. Vegeu P. LLEONART *et al.*, *L'economia gironina i el Mercat Interior Europeu de 1993*, Girona, Patronat Català Proeuropà, 1992, 178; i GENERALITAT DE CATALUNYA, *Fusta, mobles i...*, 141.

17. A Catalunya la primera es construí cap a mitjan s. xix. Els tallers mecànics de més renom foren les cases franceses Tousseau, Nowe-Derbuel i Dumas.

El 1886, potser en el primer exemple suro-taper català d'*indústria* o sistema de fàbrica modern, la casa Josep Batet, de Sant Feliu de Guíxols, disposava — d'entre d'altra maquinària— de 33 taperes Nowe-Derbuel.¹⁸

Un altre tipus de màquina, sembla ser originària dels EUA i de tardana aplicació a Catalunya fou la «*barrina*» (avui coneguda popularment —en la seva versió electroautomàtica— com a «*metralladora*»). La «*barrina*» perforava les llesques de suro en brut amb una ganiveta de tub circular en el buit interior de la qual es formava el tap, amb igual diàmetre al de la circumferència tubular interna, que era substituïble en funció de l'amplada de tap a fabricar. El 1904 a *Barris Hermanos*, de Palafrugell, funcionaven diversos aparells de fulla circular.¹⁹

Finalment, quant a màquines taperes, les anomenades d'*esmeril* (que foren bàsiques en la feminització de la força de treball) utilitzaven discos giratoris recoberts d'abasiu a fi de convertir el quadrat en tap. A principis de segle operaven a la citada *Can Barris*, a la santfeliuença *Sucesores de Perdrieux y Ravell* i a una de les majors fàbriques europees del moment, *Martí Montaner*, de Palamós, amb 500 operaris i 200 operàries.²⁰

Les altres majors factories industrials a inicis del s. xx eren:²¹ a Sant Feliu de Guíxols, fàbriques *Tomás Brugada* (175 obrers y 127 obreres) y *H. A. Bender*, a Palafrugell, *Manuel Jubert, Genís y Cia.*, i el futur major conglomerat del districte, *Miquel, Vincke y Meyer* (amb 500 operaris en data de 1904 —arribant en tres anys al miler); a Calonge, *Roura y Forgas*, a Cassà, *Figueras e Hijo*, i *José Gruart*,

18. ARTIGAS, *Alcornocales...*, 251. J. Batet no apareix a Sant Feliu a la ressenya de Giménez Guitied. Però sí que hi figura Benito Botet, amb 26 operaris, que destaquem en funció de possibles errors informatius o tipogràfics de la font. Justament F. CABANA, *Fàbriques i empresaris*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1994, vol. IV, 304, destaca Benito Batet, taper el 1801, com a fundador de la casa, amb 60 operaris el 1833. El seu nét, Josep, a més de mecanitzador capdavanter, va comprar suros a Jerez de los Caballeros (Badajoz), esdevenint també exportador de matèria primera. El 1957 comptava amb 34 operaris. (Esmentem les referències a la *Guia Fabril* de 1862 amb intenció interrogativa sobre els orígens de la creació d'empreses i les seves continuïtats familiars —podeu veure un resum nominal complet, per a Sant Feliu i Palafrugell, a P. SALA, «Taller, indústria y aranceles en el distrito corchotaponero catalán. Algunas hipótesis y propuestas interpretativas», *Seminario de Historia Económica Regional*, Bellaterra, 16-17 de juny de 1997, *VIIè Congrés de l'Asociación de Historia Económica*, Girona, 15-17 de juny de 1997, 402).

19. ARTIGAS, *Alcornocales...*, 252. (Aquesta màquina perfora directament el suro, sense necessitat d'obtenir prèviament la peça quadrada, o «*carrac*». Constitueix un clar exemple de mecanització reductora de les fases del procés productiu respecte a una major divisió del treball a la manufactura artesana. Això matisa i enriqueix, com observà P. J. Proudhon al seu dia —SABEL i ZETLIN, *Historical alternatives...*, 144—, les tesis dels economistes clàssics, des de Smith a Marx, de relació directa i necessària entre mecanització i divisió del treball). La casa Ramon Barris figura a GIMÉNEZ GUITIED (1862), amb 40 operaris, a Palafrugell (la matrícula industrial registra el 1845 a l'igualment palafrugellenc Joan Barris, que apareix també com a «*comerciante de tapones*»). Josep Barris va comprar 7.300 Ha. de sureda a Argèlia, la producció de les quals no fou apte per a l'elaboració de tap superior («*treff*»), essent enviada finalment a la seva casa comercial *Barris Mascharenhas*, a Silves, al bell mig de la rica zona surera de l'Algarve (sud de Portugal) (ARTIGAS, *Alcornocales...*, 285). *Barris y Cia.* fou adquirida per *Manufacturas del Corcho* cap el 1916, convertint-se així en *Trefinos*, una de les més destacades empreses actuals (CABANA, *Fàbriques...*, 316).

20. El 1862 Giménez Guitied apunta 24 ocupats a la *fàbrica* de Josep Rabell. A Palamós no apareix cap Montaner, però sí un Josep Montaner a la veïna vila de Calonge, amb 40 obrers, predecessora de la industrial palamosina (*id.* 309).

21. ARTIGAS, *Alcornocales...*

a Girona, *Falgàs y Llistorellas*; a Palamós, fàbrica de «taps-corona» (disc de suro per al fons dels taps de càpsula metàl·lica) de la marsellesa *Veuve Berton* (ocupant 1.000 treballadores, 2.000 el 1910, amb importació de matèria primera argelina).²²

Aquestes indústries movien els seus embarrats i politges sobretot amb motors de gas d'hulla, i menys freqüentment, amb màquines de vapor. Durant el canvi de segle, aquests líders tecnològics del districte català deixaven enrera la mecanització primària de la *màquina de garlopa*, accionada encara amb energia animada, i entraven en l'era de la motorització amb combustibles fòssils y ben aviat també en el nou canvi de l'electrificació.²³

22. *Brugada* expedia també suro en panna. *Bender Korkfabrik*, empresa de Baviera, present a Catalunya des de 1851, era a finals de segle el primer productor mundial de manipulats de suro (GAZIEL, *Sant Feliu de...*, 197). Sobre els Jubert, apareixen el 1862 a Palafrugell, així com també un Josep Jubert a Llagostera, amb 22 operaris. En relació als Genís, que figuren a la matrícula de 1845, MEDIR, *Historia del gremio...*, 26, en situa l'origen a Agullana (districte prepirinenc), des d'on Antoni Genís Balló, taper des de 1785, davallaria per afincar-se a Palafrugell a principis del s. XIX, amb paral·lela dedicació al comerç de taps a la gran fira de Belcaire de Roine. Amb delegació comercial a Dresde des de 1880, segons GAZIEL, *Sant Feliu de...*, 142, a casa Genís «sempre hi ha hagut els millors iapers de tota la comarca». Per la seva banda, *Miquel, Vincke y Meyer* fou constituïda pels gestors escindits de Bender el 1.900. Joan Miquel Avellà —viatjant de Bender— era nebot del director d'una de les plantes de la casa bavaresa. El jove fou enviat per l'empresa a Mannheim, on estudià comerç i exercí de viatjant de taps. El 1.900, ell i el cap comercial de Bender, Enric Vincke, s'independitzaren amb el recolzament financer de la banca Conrad Heinrich Donner, d'Hamburg. Segons PLA, *El meu país*, 524, Miquel «desplaçà de la City de Londres el monopoli que de productes del suro tingueren els anglesos», comissionistes que fins aleshores reexpediïen la producció als mercats mundials (excepte a França i Alemanya, abastides directament per la xarxa catalana). El 1916 l'empresa passà a denominar-se *Manufacturas del Corcho*. El 1930 fou absorbida pel líder mundial nord-americà Armstrong Cork Co., de Pensilvània (empresa número 133 dels EEUU en aquell any —A. D. CHANDLER, *Escala y diversificación*, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1996, 1ª. ed. de 1990, vol. II, 1058—). El mateix 1930 la nova *Manufacturas del Corcho Armstrong* figura com a vintena empresa industrial espanyola per valor d'actius (A. CARRERAS i X. TAFUNELL, «La gran empresa en España, 1917-1974. Una primera aproximació», *Revista de Historia Industrial* 3, 1993, 172). El pas a mans americanes fou el resultat d'una intensa batalla comercial d'Armstrong amb la filial de *Manufacturas, Cork Import Corp.*, distribuïdora de la producció empordanesa (sobretot per a l'enorme mercat d'aglomerats aïllants i també per al de paper de suro per a les tabaqueres —broquets de cigarrets—). Respecte a la casa Forgas, diguem que fou creada a Begur el 1790. Creixé a mitjan s. XIX sota l'impuls de Francesc Forgas Elias, que també comercià amb corall. Comprà suredes a Cadis i obrí amb el seu soci calongí Roura oficina a Londres, el 1870, així com després a Edimburg, Liverpool, Hamburg, Meinz, Yokohama i Austràlia. El negoci s'extingí cap a 1950. Quant als Gruart, el 1862 figura Vicenç Gruart (30 obrers), juntament a *Gruart y Gay*, amb 40 empleats. La *Veuve Berton* vingué al nord-est català per les economies externes de la regió. En paraules del president de la Cambra de Comerç de Palamós, M. ROGER, *Els tipus socials de la producció suro-tapera*, Barcelona, 1911, 184, s'hi instal·là «...per trobar-se concentrada en una petita comarca l'important indústria surera catalana». La firma (convertint-se en *Corchera Internacional*) fou adquirida per la *Crown Cork & Seal Corp.*, de Baltimore (EUA), primer productor mundial —des de 1897— de *tap corona* (empresa número 164 del *rànkning Chandler*, el 1947). *Corchera Internacional* fou comprada per *Manufacturas del Corcho* el 1920 (CABANA, *Fàbriques...*, 316).

23. El «gran industrial», que és també gran comerciant, «no apareix propiament fins a l'introducció de la maquinària; i no de les màquines mogudes per la mà de l'ome, sinó de les que empleen una força moiriu de la naturalesa (...) apareix confós amb el comerciant... tots tenen establertes cases en els mercats consumidors...», o bé «té representants i viatjants...» (ROGER, *Els tipus socials...*, 188).

Una matèria primera de difícil mecanització: el segment de petita empresa

Malgrat la pauta d'innovació marcada per la nova indústria, el procés de concentració mecanitzada a gran escala no fou, en cap cas, absolut, ni tampoc majoritari arreu dels pobles tapers.²⁴ Sens dubte que les manufactures menys competitives i les més dependents del cicle demogràfic familiar, hagueren de patir un retrocés important. Aquí, en conjuntures crítiques, el tancament del taller podia derivar-se en última instància d'una alta relació consumidors/treballadors al si del grup domèstic. Però altres establiments tradicionals continuaren la seva activitat.

Fossin de caràcter familiar o *fabricants* mitjans amb treball bàsicament assalariat, moltes d'aquestes unitats productives varen vincular-se a les majors empreses com a manufactures de fase. Alguns tallers subministraven a les indústries inputs intermedis, sobretot quadrats; altres, rebien aquest semielaborat de l'industrial i li entregaven posteriorment el tap acabat; n'hi hagué que aconseguiren de reproduir-se com a petit taller de producció integral. En conjunt, podien actuar d'amortidor davant les pressions del mercat, quan la demanda forçava els sistemes de fàbrica en situació de plena producció a la subcontractació.

Tanmateix, als períodes de recessió,²⁵ en aquest marc de petita producció flexible típica dels districtes industrials, les empreses de caràcter més domèstic havien de combatre l'escassetat acomiadant als seus pocs assalariats i augmentant el treball familiar, aconseguint així més una renda de reproducció assimilable al salari que no pas un benefici del capital.²⁶

A més a més, s'han de destacar també les formes de treball en pluriactivitat i a temps parcial. Alguns artesans es convertiren en obrers industrials sense deixar

24. Vegeu per al cas de la indústria llanera catalana J. M. BENAUL, «Realidades empresariales y estructura productiva en la industria textil lanera catalana, 1815-1870», F. COMÍN i P. M. ACEÑA, *La empresa en la Historia de España*, Madrid, Civitas, 1996, 173. Per una visió general sobre el dualisme industrial, típic dels sectors de baixa demanda absoluta (de difícil fordització), on la petita empresa actua sovint d'ofertant de semielaborats a la gran empresa, vegeu SABEL i ZEITLIN, *Historical alternatives...* El mateix A. Marshall, en la seva teoria de les economies externes d'aglomeració, va insistir en el fet que la concentració vertical del capital i de la producció —a més d'ofegar sovint la competència i la iniciativa individual— no era una necessitat econòmica en tots els sectors (M. BELLANDI, «La formulazione originaria», G. BECATTINI (ed.), *Mercato e forze locali...*, 50).

25. «...moltes classes (de taps, dels quals n'existien un mínim de 30 tipus milimètrics diferents) ienen temporades llargues de paralització...» (ROGER, *Els tipus socials...*, 250).

26. En alguns models de distribució sraffiana en relació a d'altres sectors s'ha atribuït la capacitat competitiva de la petita empresa a la no inclusió del benefici en la formació dels seus preus, aspecte que es destaca com a eix de la seva especificitat funcional dins de la societat capitalista (vegeu per a l'economia pàgines P. MIR, *Economia política de l'agricultura de les explotacions familiars*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1990, 78). En aquest sentit, deia ROGER (*Els tipus socials...*, 162): «Aquell fabricant que treballant doble que ls jornalers, i fent una vida més miserable que la d'aquests, ha conseguit augmentar el seu capital, pot ser, si bé su analitza, resultarà que ha fet mals negocis; perquè, si remunerés degudament l'excés del seu treball manual, auria trobat perdudes. L'augment que ha tingut en el negoci, igual o més gran l'auria tingut treballant per compte d'un altre, sobre tot si la remuneració fos a preu fet, i posant el capital a guany en lloc segur. La racionalitat d'aquest petit productor que valora la seva independència per sobre de l'estricta crematística està sens dubte força lluny de la lògica capitalista.

d'exercir a casa l'ofici manual (o amb una *garlopa*) en retornar de la fàbrica.²⁷ D'altres, anaven a jornal només de forma estacional o només algunes hores.

Com varen aconseguir aquests petits i mitjans tallers *sobreviure, persistir*, o potser millor, *viure, existir*, superar amb relatiu èxit el desafiament de la mecanització a gran escala? L'estructuració en districte, flexible per excel·lència, és una part de la resposta. Però hi ha elements explicatius paral·lels si aprofundim en alguns factors que afecten el procés de producció de taps en la seva intimitat, sempre dins del context d'alta diversificació d'una demanda de baixa magnitud agregada. Fan referència bàsicament a l'heterogeneïtat física de la matèria primera. D'una mateixa panna disposada per a treballar s'en podien extreure taps de diferents qualitats; el suro superior, per a tap *treffí*, hi era escàs i de difícil discriminació per a tot instrument que no fos l'ull de l'expert.²⁸

Així, el primer maquinisme a Catalunya, sobretot en el cas de la fabricació de taps de qualitat, no sempre va resultar rendible, més aviat al contrari.²⁹ Tot i que la màquina incrementava la productivitat física per actiu, reduïa la productivitat per unitat de matèria primera. En relació al treball manual a gániveta, la màquina obtenia d'una planxa de suro menys taps, de pitjor qualitat mitjana i amb una major proporció de residus.³⁰

Això era especialment rellevant a les primeres fases de la manufacturació, prèvies a l'elaboració del tap a partir del quadrat. Quan les pannes (procedents del bosc amb una dimensió de 40×80 cm.) havien estat cuites (a fi de dissoldre el taní i de reblanir-les), raspades (per a eliminar la dura escorça més exterior) i seleccionades per grans qualitats, es partien en diverses peces, de les quals es tallaven «llesques», d'una amplada que coincidiria finalment amb la llargada dels taps elaborats. De la *llesca* s'obtenien els quadrats («*carracs*»), prismes de 6 cares, que passaven a ser arrodonits a mans del taper.

27. *Íd.* (40).

28. *Íd.* (149). Per això tampoc no existia homogeneïtat en el preu: «*El suro és un producte d'impossible cotització general: no te preu corrent: cada panna i cada troç tenen un valor individual...*» (*íd.* 242).

29. «...es difícil, si no impossible, trobar una panna que dont una sola classe de taps (...) La fabricació estrangera desitja treballar el suro tant ben classificat com sigui necessari per a que doni una sola classe de taps; cosa que nos'ha pogut arribar a conseguir...», essent aquesta la causa de que, amb tots els avantatges que dona la maquinària, l'industria estrangera no pot lluitar amb la nostra amb igualtat d'armes: necessita la protecció aranzelària» (*íd.* 245).

30. La tapera Tousseau de principis de segle generava unes deixalles del 45 al 50%. MADDOZ (*Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, 165); apuntava una pèrdua del 22% per al treball a mà. Observava que amb unes «*panas calculadas a 4 palmos de largo y 2 de ancho*» i essent els taps «*por término medio (de) 2 pulgadas de largo y 1 de diámetro, podrían hacerse por consiguiente 256 tapones por pana, si la materia fuese enteramente homogénea, pero solo se calculan 200 tapones por cada una: resulta, pues, un 22 por ciento de pérdida por tantas faltas como tiene el corcho, que resultan más o menos, según la habilidad del cuadrador y la finura de la pana*». I deia ROGER, *Els tipus socials...*, 150, dels petits tallers: «*El fabricant...arreplega igualment el suro treffí que'l tiraige, el prim que'l gruixut, el de primera que'l de segona, i fins'l de tercera; la qual cosa de totes maneres, es imprescindible, perquè moltes vegades en una mateixa panna y ha de tot, i això exigeix que al fabricar-lo faci diverses classes, procurant que abundin aquelles que més valor li poden donar. Si una quantitat determinada de suro's fa treballar per una màquina...el valor d'aquests (taps) no serà tot el que es susceptible de donar el suro treballat amb intel·ligència, procurant treure tots els taps de més valor que's pugui...*» (*íd.* 149).

Aquestes operacions eren efectuades pel quadrador («*carrador*»). Del seu precís coneixement de la matèria primera i de la seva habilitat a tallar de cada peça la combinació òptima de diverses amplades de llesca i de diferents volums de quadrats depenia en bona mesura l'èxit del taller. Tot i que també el posterior operari taper havia de dominar l'art d'aconseguir del quadrat la mesura de tap més cotitzada, era el quadrador qui predeterminava fonamentalment el rendiment. Per això s'havia creat un sistema retributiu diferencial entre ambdós treballadors: el quadrador —que havia d'examinar ràpidament però amb cura les possibilitats de la panna— cobrava a jornal, mentre el taper anava a escarada.³¹

En el mateix sentit cal observar que a principis de segle les màquines de major aplicació foren les taperes, no pas les llescadores. El segment de tap inferior admetia un grau elevat de mecanització, implantat a les grans indústries catalanes rere el camí obert per les estrangeres, les quals sovint participaren a la capitalització del districte gironí. Però en la producció de qualitat, sobretot en tap trefí (o en peça de trefí) per al mercat de Borgonya i Xampanya (aleshores de fort volum físic relatiu —molt major en termes de valor— per la lenta substitució de les bótes en vins inferiors), el tap manual del *carrador-taper* mantenia una alta competitivitat. La màquina de llescar, així com la tapera-perforadora (*metralladora*), amenaçava de partir per la meitat o de convertir en deixalla, aquells escassos centímetres cúbics de suro superior resident en algun lloc de la panna.

Incentius a la mecanització

Aparegué però un nou mètode de tapament per a xampany que permeté revaloritzar el suro superior de petita dimensió, insuficient en sí mateix per a elaborar un tap enter. Fou l'anomenat «*tap bessó*», format per diverses peces (o discos) de trefí adherits amb una cola especial a un *mig tap* bast, essent el suro bo el que mantenia el contacte directe amb el líquid. La primera indústria d'aquesta especialitat, la *Usine Geminus*, fou construïda al cor de la Xampanya, a Reims, pel taper Martí Cama Prats —aleshores vicecònsol d'Espanya en aquesta ciutat.³²

31. «*El cuadrador, pues, deber ser un operario de grande inteligencia por lo que respecta á conocer la calidad del corcho y las clases de tapones, á fin de sacar de las panas y de las rebanadas el mayor partido posible*» (ARTIGAS, *Alcornocales...*, 244). *Íd.* a ROGER, *Els tipus socials...*, 35). Cap a 1900 el seu sou diari, amb 10 hores d'activitat, oscil·lava entre 3,5 i 4 pts. (quantitat coincident amb el jornal estival de l'operari forestal pelador), front a un genèric jornal agrícola de 2,5 pts. El taper hàbil, que elaborés uns 1.500 taps diaris, aconseguia unes 20-25 pts. setmanals, amb menys treball horari que els seus companys quadradors. A partir de la mateixa lògica exposada es comprèn que en algunes fàbriques del sud-oest espanyol, quan es treballaven suros flacs i més homogenis, els quadradors cobressin també a preu fet (*íd.* 1911: 34).

32. «*Obrero no hace muchos años*», a dir d'ARTIGAS, *Alcornocales...*, 252. Per a Agustí Calvet, «*gairebé tots els amos eren antics taperes o descendents de taper, és a dir, treballadors com els altres, però més ben dotats i capvius, que havien sabut pujar del no-res, a força d'enginy, d'estalvis o de fortuna*» (GAZIEL, *Sant Feliu de...*, 67). També ROGER (*Els tipus socials...*, 44, 81 i 208); insistí en la fluïdesa de l'escalament socioeconòmic al món taper, tot i que al s. xx era ja molt més difícil: «*concentrant-se l'indústria s'ha tancat l'ascensió dels obrers a la classe patronal...*».

A principis de segle la *Geminus* comptava amb un alt grau de mecanització (a vapor) i amb un total de 70 a 80 treballadors, la majoria dones. A Catalunya, en aquest període, les cases *Barris* i *Montaner* produïen —entre d'altres tipus— les més grans quantitats de «bessons» o «taps enganxats». El mètode va impulsar la mecanització, atès que per al suro fluix s'utilitzaven màquines llescadores i quadradores, així com també per a la divisió en dues parts dels quadrats i per al premsatge i l'assecat de la cola que unia cada mig tap a les peces de qualitat.

El sistema de tap «bessó» admetia variants, des dels 2 o 3 discos enganxats a l'extrem del tap bast, fins l'encolatge de diverses peces petites de trefi a l'objecte de formar la unitat completa (que fou el procediment inicial). Aquest desenvolupament tècnic s'explica per l'increment de la demanda i la consegüent escassetat de suro bo de dimensió suficient.³³ Cap a 1920 *Montaner*, de Palamós, va substituir el mig tap de suro bast per suro no natural o aglomerat (procedent de residus tapers i de pelegrí —suro de primera pela, no apte per a taps— i rebuig, aglutinats amb coles). *Batet*, de Sant Feliu, i *Oller*, de Cassà, fabricants també de tap natural per a xampany, incorporaren seguidament la innovació.³⁴

La fabricació d'aglomerats (no només la del tipus *blanc* —aglutinat, pur o impregnat— sinó també la del producte aïllant —anomenat aglomerat *negre*, obtingut per cocció de deixalles triturades) obrí també nou camp a la mecanització.

Les primeres notícies sobre l'aglomerat, procedents d'Alemanya, es remunten a 1870.³⁵ Cap a final de segle prengué rellevància per a les aplicacions en aïllament tèrmic de cambres frigorífiques i en revestiment de parets d'habitatges (o ferrocarrils) als països del nord i est d'Europa.³⁶ El 1900 *Armstrong Cork* havia iniciat als EEUU la producció industrial d'aglomerat *impregnat*. L'altre aglomerat

33. Essent el tap per a xampany «tap gros» a fi de resistir la forta pressió gasosa (estàndard de 3 cm. de diàmetre per 5,5 cm. de longitud), els suros catalans —d'alta compacitat per la seva criaça a llarg torn, de fins a 17 anys de creixement abans de l'escorçada— només permetien d'abastir el mercat de taps d'una sola peça en condicions de baixa demanda (P. PLA, *El suro. Què és? Per què serveix?*, Universitat Politècnica de Barcelona, 1976, 162).

34. Tanmateix l'èxit definitiu d'aquest sistema no vingué fins després de 1945, quan els aglutinants de resina sintètica varen superar els problemes de floridura de l'aglomerat tradicional (*id.* 169). Aquesta especialitat —avui dominant— va poder absorbir els nous increments de demanda mitjançant el procés d'extrusió, que obté l'aglomerat (anomenat *blanc, pur o aglutinat*) no per emmotllament unitari sinó en cilindres continus, de posterior divisió en gran nombre de *mitjos taps*. El sistema aparegué als EEUU el 1929, tot i que no s'introduí a Catalunya fins als anys 50, de la mà de la palafrugellenca *Industrial Corchera Bertrán*, factoria de més de 600 obrers a principis dels 70's i avui tancada (*id.* 170). Recentment, però, noves formes d'emmotllament unitari retornen per al tap de qualitat.

35. Des de mitjan s. XIX el sobrant de fabricació podia convertir-se, mitjançant cilindres esmicoladors, en serradura de suro. Aquest producte es comercialitzava —molt limitadament— per a l'envasament d'exportació del raïm de taula d'Almeria i, més tard, per a la també internacional taronja valenciana. S'utilitzava també per a la impermeabilització de paviments (lindleums o teixits durs recoberts en aquest cas de suro).

36. Usos ja destacats per MADÓZ (*Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, 385). En començar el nou segle, una de les principals empreses auxiliars del districte gironí, els tallers de construcció i reparació de maquinària tapera *Hermanos Castells*, disposava d'una gran premsa de reducció del volum de les deixalles, que eren exportades a Anglaterra i Alemanya per a fabricar l'aglomerat (ARRGAS, *Alcornocales...*, 282).

—el *negre* o cuit— fou introduït a Catalunya el 1914 per *Miquel y Vincke*. El 1918 *Armstrong* n'inicià la fabricació a Sevilla.³⁷

Després de la Primera Guerra Mundial, amb l'expansió econòmica des de mitjan anys 20, el suro pelegrí, el rebuig i les deixalles de producció (anomenats ara «*suros de trituració*»), adquirien un valor afavoridor de la mecanització en la mesura que es reduïa el cost de la pèrdua de rendiment per unitat de panna.

Una altra important pressió mecanitzadora es derivava de la uniformització de la demanda de taps. A mesura que els comerciants de taps demanaven grans partides de menys i més homogenis tipus de taps (fruit del progrés tècnic a la indústria embotelladora), disminuïa la superioritat del treball manual, selector rigorós d'una amplíssima gamma de diferents formes, dimensions i qualitats.

La mecanització i producció en massa exigien una major homogeneització també del producte primari. Calia més estandardització a fi de reduir tant les pèrdues per defectes del material com els costosos processos de classificació (primer de les pannes, després dels taps). La regularitat de les peces de suro en brut era cada cop més important per a l'empresa mecanitzada. Per això a la mateixa Catalunya eren les grans indústries les que treballaven la major part del suro procedent del sud-oest peninsular, reputat més uniforme que el de la sureda gironina, on hi creixia una escorça més heterogènia tot i que també més rica en classe superior.³⁸ Eren precisament les manufactures tradicionals del districte les que manipulaven majoritàriament el suro autòcton, o *suro país*, a fi de treure-li el màxim rendiment en quantitat i qualitat.³⁹ Era aquest taller artesà el qui demanava el perquè del manteniment a l'estranger dels aranzels a la importació dels taps catalans quan era acusat d'immobilisme ludita pels impulsors de la mecanització.⁴⁰

37. L'aglomerat *negre* fou fruit de la col·laboració entre Joan Miquel i Julius Stone, exdirector de la fàbrica de discos per a tap corona *Corchera Internacional*, de Palamós, i futur representant comercial de *Manufacturas del Corcho* als EUA (*Cork Import Corp.*). A inicis dels anys 1920 els molins i forns de Palafrugell trituraven i coïen diàriament 70 t de suro en brut. Segons J. PLA (*Homenots. Segona sèrie*, Barcelona, Destino, 1981, 1a. ed. de 1970, *Obra completa*, vol. XVI, 350-53) *Manufacturas* consumia 1/3 de la producció total de suro pelegrí espanyol i empleava 2.300 persones. Assenyalem aquí que l'aglomerat *blanc* s'utilitzava no només per a *mitjos taps* i per a discos-corona substitutius del suro natural, sinó també, molt especialment, per a juntes d'estanquitat en motors industrials i en automòbils (impulsades per *Manufacturas* des de 1922). En relació a l'aglomerat de coccio, avui és notori el seu retrocés davant dels plàstics en els mercats tant de construcció com de refrigeració (el material sintètic ha substituït igualment en molt bona part els *crown-cork* de suro natural o d'aglomerat *blanc*, així com també el tap de suro corrent per a líquids poc exigents i de ràpida obertura des de l'embotellament).

38. ROGER, *Els tipus socials...*, 154.

39. «El fabricant comprava i segueix comprant directament al propietari (de suredes)» (ROGER, *Els tipus socials...*, 213).

40. «Es un fet notable...que'l fabricant de taps o carracs que ha pogut mantenir-se algunes generacions amb el mateix caracter, sortint victoriós de totes les crisis, s'ha mantingut sempre en una posició mitjana: cap d'ells, sense sortir de la seva esfera, ha conquerit una fortuna, com han conquerit alguns comerciants de suro i molts expedidors de taps (...) ha fet anar endavant el negoci d'una manera rutinària (...) Degut a la creença en la superioritat de la mà d'obra, se rebutjaren desde'l principi les màquines... (...) Si... amb poc capital, se pot instal·lar una fàbrica, naturalment que havien de ser nombrosos els fabricants, i per la mateixa raó la competència limita necessàriament els guanys» (ROGER, *Els tipus socials...*, 156).

Finalment destaquem la general progressió mecanitzadora endògena, derivada de l'augment de l'eficiència tècnica (majors rendiments i menors residus), així com l'electrificació, que per la seva flexibilitat de localització pressionava també la petita i mitjana empresa a la renovació tecnològica.

3. *El debat aranzelari*

La qüestió dels drets duaners fou una constant al món suro-taper des de finals del s. XVIII, quan els primers quadradors i tapers es resistien a la sortida de suro en brut cap a França i Anglaterra. El temor al desenvolupament protegit de la manufactura estrangera a partir de suro peninsular i la prevenció de la seva escassetat per als tallers locals, féu dels tapers uns fermes defensors de l'aranzel d'exportació de matèria primera. No hi trobaven contradicció amb el lliurecanvisme implícit en la venda exterior gairebé completa del seu producte acabat.⁴¹

De la nombrosa documentació impresa generada per la polèmica aranzelària (diaris locals, fullets, informes i exposicions al Govern, etc.) s'infereix una valiosa informació que il·lustra un cop més l'estructura en districte dual típica de la producció suro-tapera catalana.

3.1. LA COMUNITAT SURO-TAPERA TRADICIONAL

El 1787 els tapers gironins varen obtenir del Govern la prohibició d'exportació de suro en brut. Les pressions de França i Anglaterra aconseguiren una ràpida revocació, tot i que els tallers locals varen mantenir el dret preferent d'adquisició. Aquests països establiren aranzels protectors contra el tap català. L'Aranzel de 1802 va ratificar els drets d'exportació existents, sense acceptar la nova petició prohibicionista del nord-est. El liberal Trienni Constitucional va dictar la lliure extracció de panes, provocant diversos episodis de resistència als ports exportadors empordanesos. El retorn de l'absolutisme va suposar la implantació del prohibicionisme, tot i l'oposició dels majors propietaris gironins de suredes, especialment en conjuntures d'alça de la demanda internacional. El 1830 s'autoritza la sortida d'un important contingent de panes, provocant alces dels preus interiors i conflictes als ports d'embarcament.⁴²

L'escassetat de matèria primera al nord-est provocà en aquesta dècada de 1830 la contractació de lleves d'escorça a les deveses sureres del sud-oest espanyol, paral·lelament a idèntica acció dels francesos a Algèria. Amb aquests arrendaments

41. A Espanya el desplaçament de les botes de fusta per l'embotellament de vidre no arranca amb certa decisió fins al voltant de 1910.

42. Seguim aquí el fil cronològic de MEDIR (*Historia del gremio...*).

a 20 i 30 anys i a baix preu relatiu d'un aprofitament fins aleshores desconegut al migdia, començà la formació del mercat nacional de suro.⁴³

Competència i informació elevaren ben aviat la cotització del suro en brut, bo i provocant la reacció dels grans propietaris contra la vigent prohibició d'exportació, que s'havia generalitzat de Girona al conjunt de l'Estat. El 1841 va decretar-se la fi del prohibicionisme, també per a la província gironina. Ja es permetia l'extracció, si bé amb gravamen de 6 rals per quintar mètric (100 kg).

Inicialment aquest dret havia de ser de 4 rals, però s'incrementà en dues unitats arran del dictamen prohibicionista de la *Diputación Provincial de Gerona* (1840). En aquest informe, els gironins defensaven l'existència d'un interès comú entre productors de suro i manufacturers en la prosperitat de «*las numerosas fábricas*», garantia d'alta cotització per al *suro país*. La crisi de la fabricació familiar per efecte del desenvolupament protegit de la indústria forana comportaria la formació d'un «*monopolio de los extranjeros*» que forçaria la venda de la matèria primera a baix preu. El posicionament de la Diputació i dels representants gironins a Corts, aconseguiren l'abril de 1845 el retorn de la prohibició d'exportació de les panes de la província, mantenint-se per a la resta els vigents drets de 6 rals per quintar.

El prohibicionisme per al suro gironí va regir fins 1870. L'orientació lliurecanvista del gabinet sorgit de la revolució de 1868 dictaminà la fi del mercat reservat per a les panes del nord-est, fixant un aranzel màxim del 10% del valor d'exportació. Per a la resta de províncies, l'extracció es desgravà completament. El juny de 1869 diversos diputats gironins varen proposar que la Llei de pressupostos incorporés l'elevació dels drets del 10 al 30%. Figuerola aconseguí de rebutjar l'esmena amb el retret del temor a la introducció de maquinària, que presentà com a causa dels problemes dels tapers catalans. L'Aranzel de 1870 fou de 3 escuts (7,5 ptes.) els 100 kg (10% sobre un càlcul de 75 ptes./q).

Els fabricants iniciaren en aquestes dates un nou front de lluita aranzelària: la crítica als drets específics (en pes). Per les fortes diferències de preu entre les diverses qualitats de matèria primera el gravamen en pes resultava poc significatiu sobre l'alta cotització del suro superior i molt més dur per al suro inferior. Les panes de qualitat (les treballades en major proporció pels tapers locals) eren exportades i escassejaven, mentre romanien al país les de segona i tercera.

Així ho exposaren el 1876 a les Corts de la Restauració els *propietarios de corchos, fabricantes de taponos y operarios de la Provincia de Gerona* (1876).⁴⁴ Demanaren un aranzel *ad valorem* d'implantació al conjunt d'Espanya, establert en relació directa als drets estrangers sobre la importació de tap peninsular.⁴⁵

43. J. VICENS VIVES (*Industrials i polítics (s. XIX)*, Barcelona, Vicens Vives, 1983, 1.ª ed. de 1958, 66) va destacar el 1958 tant l'*imperialisme econòmic del suro català*, com la transmissió (avui diríem de *know how*) de «...*riqueza a grans regions forestal d'Espanya, encara que els diners anessin a augmentar la bossa dels grans propietaris i no beneficiessin el poble*».

44. Pel suro bo, al preu de 125 ptes./q, els drets de 7,5 ptes. suposaven un 6% del valor; pel bast, a 25 ptes./q, la càrrega suposava un 30%.

45 L'aranzel *ad valorem* estava implícit en anteriors apreciacions del progressista MADRIZ (*Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, 165): «*Si alguna vez se ha de conceder la exportación*

La Llei de pressupostos de juliol de 1876 va autoritzar la imposició per part d'Hisenda d'un dret *ad valorem* sobre l'extracció de suro de qualsevol província. Els grans cultivadors protestaren. El seu argument fonamental era la necessitat del lliurecanvi de planxes atesa la creixent producció subèrica de Portugal i Algèria, que convertia en il·lusió tota confiança en la paralització de la indústria estrangera per la reserva nacional del suro espanyol. Finalment, l'aranzel restauracionista de 1877 fou favorable als interessos dels forestals i dels comercialitzadors internacionals. Per al suro gironí es mantingué el dret en pes, a més a més reduït de 7,5 ptes. a 5 ptes./q; per a la resta, lliure extracció.

Una nova situació de mobilització fou provocada el 1879 per l'elevació a Alemanya de l'aranzel importador de taps de 3 a 39 marcs per quintar (37,5 ptes.). Es constituí al nord-est la *Junta de Defensa de la Producción e Industria Corcheras*. Amb el suport de 28 ajuntaments, exposà al Govern la necessitat de gravar amb un dret equivalent la sortida de pannes.

Convidada per la *Junta de Defensa* a signar l'Exposició dirigida a Madrid, el 1880 va entrar al debat la *Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País* (1880). La seva intervenció permeté escoltar els interessos forestals discordants. La *Clase de Agricultura* de la *Sociedad Económica* trobava a faltar que «no se aduzcan razones concluyentes para demostrar la solidaridad de intereses entre los cosecheros y el industrial». No considerava demostrat que «la industria corchera estrangera no pueda competir con la nacional el día que se dificulte la exportación del corcho en bruto español». Per contra, la *Clase de Comercio* exposà l'argument industrialista de la ruïna de la fabricació en cas de continuar la plena sortida de pannes, mentre que amb protecció no hi hauria paralització del cultiu per l'expansió de la demanda industrial interna de matèria primera. Davant de les divergències s'obrí un període d'informació. L'*Económica Gerundense* rebre —entre d'altres— l'opinió taxativa dels propietaris de les majors suredes, situades sobretot a l'Albera: «Con la prohibición ó derechos de exportación, estamos supeditados á los fabricantes del país, puesto que nos imponen su precio...».

És especialment rellevant la consulta de l'*Económica* a Pere Forgas Puig, de Begur, un dels principals prohoms, com sabem, del negoci suro-taper. Reunia la triple condició de forestal, industrial i comerciant, tant de matèria primera com d'elaborats. Prototipus del modern productor de completa verticalització, Forgas, en contrast amb les habituals imatges de plena harmonia al món surer català (però en sintonia amb la idea de l'especialista taper *aristòcrata* i orgullós, preufetaire que rebutja el sou horari per a dependre només de la seva destresa), atacà els obrers per la «desmedida ambición en el salario» així com per la «holganza que por desgracia tanto campéa, hasta el extremo de que unos empiecen el jornal tarde, otros lo terminan pronto, muchos no trabajan en ciertos días y la mayoría

de las panas en bruto, debería fijárseles el derecho según la calidad del corcho...». Essent ara ja important la producció tapera al sud-oest, diversos fabricants d'Extremadura i Andalusia, en similar sol·licitud, demanaren un 30% segons valor, que era el percentatge exigít a l'entrada dels taps als EUA des de 1870.

demuestran poca asiduidad y constancia.⁴⁶ Forgas va destacar l'estacionalitat anual en la demanda internacional de taps, amb reduccions considerables als mesos hivernals. Segons l'empresari beguerenc, això provocava cada any l'alarma dels «*pequeños industriales*» que, sense una banca adequada, s'havien d'endeutar a alts tipus (entre el 9 i el 12%); la tensió es contagiava a les «*masas obreras*» mitjançant les accions promogudes per la *Junta de Defensa Industrial*.

¿Representava la Junta sobretot els petits i mitjans manufacturers, els seus artesans i obrers, els surers de la regió baixa —proveïdors de la matèria primera al taller—, el grup majoritari de famílies directa o indirectament dependents de la fabricació? En definitiva, ¿representava una comunitat local, que no per heterogènia socialment i econòmicament en la seva conformació interna deixava de fer un front comú per a un interès —tot i que desigual— col·lectiu? És significatiu que Forgas, amb importants interessos a la indústria i la distribució a gran escala, s'oposés a la Junta i al gravamen d'exportació de pannes, amb l'argument que això «*encierra el absurdo de perjudicar la agricultura para favorecer la industria*».⁴⁷ La proposta de l'*industrial-comerciant* no passava per la reserva de la matèria primera, sinó per la negociació amb els governs estrangers de la disminució dels drets sobre els taps.⁴⁸

La Junta va respondre a la *Sociedad Gerundense* acusant-la de fomentar un desviament forestalista inoportú. Va destacar que «*salvo acaso ligeras escepciones, existe completa conformidad entre los propietarios é industriales de las provincias catalanas, legalmente representadas por sus Juntas locales y éstas por la Directiva...*». La Junta s'atribuïa la representació d'«*una gran masa de propietarios, fabricantes y operarios...*», dins d'un model de manufactura que, en contrast amb les grans fàbriques, «*puede calificarse de casera*».⁴⁹ «*De ahí es que al verificar*

46. M. Roger (*Els tipus socials...*, 35-40) destacà també la dificultat de sotmetre a disciplina horària el taper, especialment els més traçuts, els quals, com fou típic de l'Europa preindustrial, sovint no tenien necessitat de treballar els dilluns. Tanmateix, amb la «*transformació social*» de mans de la fàbrica moderna la pràctica de l'escarada i «*el fer dilluns*» estaven en decadència: «*...un dels efectes més generals del maquinisme ha sigut la desaparició de l'anarquia que abans imperava a les fàbriques*» (ROGER, *Els tipus socials...*, 62); «*el treball a jornal habitua l'obrer a la disciplina*» (id. 83). A Palafrugell, el 1910, els dilluns festius eren celebrats amb berenars fora de casa per unes 500 persones. Però els alts salaris (respecte per exemple al tèxtil), els horaris irregulars i les festes, «*quedaren arrasades el dia que la industria imposà la setmana completa i les hores d'entrada i de sortida a les fàbriques...*» (PLA, *El meu país*, 542). D'altra banda, Roger, com sabem president de la Cambra de Comerç de Palamós, no estalviava crítiques a determinats grans industrials: «*...quan ha vist que els obrers s'organitzaven...ha demanat l'aussili de la força pública...*(...) *Als obrers els considera sols com una de les forces que donen vida a la fàbrica, remunerant-los no segons les llurs necessitats, relacionant-les amb les exigències del negoci, sinó atenent a les lleis de l'oferta i la demanda...No y ha, per tant, entre patrons i obrers, el companyerisme i la confiança característiques dels fabricants petits...*» (ROGER, *Els tipus socials...*, 193).

47. L'enfrontament entre el petit fabricant i el «*gran industrial i comerciant*» fou destacat per ROGER (*Els tipus socials...*, 94 i 194) com a cas clar d'oligopsoni: aquest últim compra a aquell «*els taps o carracs a preus baixíssims, ...s pot dir que ls escanya...*».

48. El «*gran industrial*», del Govern «*no reclama cap mida positiva en lo referent a l'industria, sinó que sols se n'ocupin quan se tracti amb altres nacions, a fi de conseguir rebaixes aranzelaries*» (id. 198).

49. Encara el 1914 M. ROGER («*La production et l'industrie du liège, España, económica, social y artística. Lecciones del VIII Curso Internacional de Expansión Comercial, Sociedad Internacional para el Fomento de la Enseñanza Mercantil, 1914, 274*») destacava la «*prèdominance du petit atelier, du travail a domicile*».

el propietario el descortezo y la recolección de sus corchos se ha visto siempre asediado por una multitud de pequeños fabricantes que han solicitado la preferencia en las compras, multiplicándose las ofertas y aumentando los precios...». ⁵⁰

S'havia generat un ampli consens gràcies a l'existència d'un destacable substrat objectiu d'interès comú, no contradictori amb l'evident diferenciació interna de la comunitat suro-tapera. Interpretativament desestimem les visions estructuralistes reductores de l'*acció col·lectiva* a la manipulació oligàrquica sobre una *massa infantil*. És remarcable de destacar, efectivament, no només la implicació en la resistència dels operaris i operàries, i dels empleats i empleades dels diversos serveis de les viles sureres, sinó també l'aliança d'una part important dels petits i mitjans surers (la majoria propietaris de masos agrosilvopastorals, potser amb accés difícil al mercat internacional) amb els seus clients tradicionals, els fabricants de la Junta. Contràriament, els subercultors gironins amb grans superfícies (sobretot al districte prepirinenc), coincidien amb el lliurecanvisme propugnat pels seus homòlegs del sud-oest d'Espanya i pels grans industrials-comerciants implicats en les xarxes internacionals de distribució tant de taps com de planxes.

El punt més dèbil del discurs de la Junta era l'extensió de l'argument de la solidaritat d'interessos entre cultivadors i fabricants al conjunt de l'Estat. Volien oblidar que al migdia espanyol sí que existia una forta capacitat exportadora de suro en brut, amb una relació de forces entre uns i altres inversa a la predominant a Catalunya. Si al nord-est els *dissidents* del proteccionisme de la matèria primera eren els relativament pocs grans propietaris juntament a bona part dels industrials-comerciants, al sud-oest els *dissidents* del lliurecanvi del producte primari eren els relativament escassos industrials, molts d'ells d'origen català.

La Junta assegurava que en tap trefí, fet a mà, cap país no podia desplaçar Catalunya, mentre que en els tipus inferiors mecanitzats no hi havia problema de competitivitat (atès que *«también en este país existen máquinas, y se irán, como se van, estableciendo a medida que se considera necesario»*) sinó de *«vassallage á que se nos condena por algunas Naciones al entrar en sus fronteras nuestros productos elaborados»*. Al·legant que no es demanava prohibició d'exportació de pannes, sinó *«reciprocidad»*, la crítica als lliurecanvistes de matèria primera fou frontal: *«nuestros nuevos discípulos de la escuela de Manchester, defensores de estos sistemas, llamándose malamente librecambistas, reformistas, ú otro nombre mas acomodaticio, se declaran inconscientemente protectores fanáticos de los intereses extrangeros, en perjuicio de la producción y del trabajo nacional»*.⁵¹

50. La Junta va advertir també contra l'*error crasísimo* de considerar que *«los corchos de la provincia de Gerona no tienen rival en el mundo»* i que, per tant, sempre es cotitzarien a l'alça. Això podia ser cert per al trefí, però no per a la majoria dels suros catalans, que no podien competir a l'exterior ni tan sols amb els del seu segment, essent només transformables al nord-est per la *«perfección de la mano de obra y por las favorables condiciones con que hasta ahora han sido admitidos en los mercados estrangeros»*, condicions que empitjoraven ràpidament amb el desenvolupament protegit de la indústria forana. Si no es protegia l'artesà local, aquest suro flux no es podria vendre.

51. En igual sentit s'expressà MADDOZ (*Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, 165) a mitjan s. XIX: *«El hombre de gobierno amante de su patria, no debe permitir que se estraiga el corcho de estos bosques...»*. La Junta ressenyava, per el 1880, els drets d'importació sobre el tap espanyol:

El dictamen final de la *Sociedad Económica* apuntava que gravar el suro espanyol en equivalència a la protecció industrial estrangera seria inefectiu davant l'oferta subèrica d'altres productors, com ara Portugal i Algèria, que sumaven conjuntament una lleva superior a l'espanyola.⁵² La *Sociedad Económica* demanava «*mayor asiduidad en el trabajo*» de l'obrer, introducció de maquinària i fi de la manufactura domèstica: es feia necessari salvar «*las crisis periódicas que se presentan por medio de la creación de Bancos de crédito y haciendo por último desaparecer esa débil y peligrosa industria casera que muere al menor contratiempo, para dar lugar por medio de la asociación, á la industria en grande escala...*».⁵³ L'Aranzel de 1882 no va alterar la lliure extracció de planxes (ni les 5 ptes./q de les gironines).

Amb l'adopció a Espanya de les polítiques proteccionistes implantades a gran part de la *neomercantilista* Europa (que s'encarava a Ricardo per abraçar List i el foment de les indústries naixents), va canviar la sort —però no pas en profunditat— dels diversos interessos del món surer. A finals de 1891 es promulgà el nou aranzel: s'estengué al conjunt de l'Estat l'impost d'exportació de pannes vigent a Girona (5 ptes./q —que, amb una paral·lela forta funcionalitat fiscal-, regirien fins el 1922). Va renèixer la polèmica i la protesta dels exportadors del

Taula 3. Aranzels importadors sobre els taps espanyols, 1880

País	Aranzel	País	Aranzel
EUA	30% <i>ad valorem</i>	Dinamarca	16,87 francs per q
França	14% "	Holanda	10 "
Alemanya	30 marcs per q	Suïssa	7 "
Suècia	164,37 francs per q	Àustria	3,75 "
Noruega	98 "	Itàlia	15 "
Rússia	49,62 "		

Font: Junta Directiva de Defensa de la Producción e Industria Corcheras (*Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País*, 1880, 32).

52. Les dades de producció de MEDIR (*Historia del gremio...*, 124) per a principis dels anys 1880 coincideixen amb les de l'informe de la *Sociedad Económica* quant al total mundial: unes 76.500 t.

Taula 4. Producció mundial de suro en brut (mitjana anual 1881-84)

País	Producció (t)	País	Producció (t)
Espanya	27.600 (36%)	França i Còrsega	9.200 (12%)
(Catalunya)	(6.900) (25%)	Itàlia	7.000 (9,15%)
(resta Espanya)	(20.700) (75%)	Marroc	500 (0,65%)
Portugal	18.400 (24%)	TOTAL:	76.500 (100%)
Algèria (França)	13.800 (18%)		

Font: MEDIR (*Historia del gremio...*, 124).

Catalunya consumia en aquestes dates al voltant del 65% de la producció espanyola de pannes (17.900 t). Si afegim la demanda de les indústries del sud-oest, donem consistència a l'estimació d'*escasa fiabilidad* de S. ZAPATA («El alcornoque y el corcho en España, 1850-1935», R. GARRABOU *et al.*, *Historia agraria de la España contemporánea*, vol. 3. *El fin de la agricultura tradicional (1900-1960)*, Barcelona, Crítica, 1986. 255) per a 1851/1880 d'un consum interior del 80% de les extraccions de suro en brut a Espanya i d'un 20% destinat a exportació.

53. Negava el suport a les exposicions enviades per la Junta i els ajuntaments, suggerint la negociació comercial com a solució dels problemes de protecció exterior, tal i com havia proposat Forgas.

sud-oest i de part dels del nord-est. Palafrugell comparava l'esmentat aranzel de 5 ptes./q amb el de 87,5 ptes./q amb què els EUA gravaven el tap espanyol. Va demanar l'elevació del dret a la sortida de pannes a 25 ptes. per quintar; Cassà sol·licità 35 ptes./q.⁵⁴

3.2. LA INDÚSTRIA I ELS TRUST

La fi del segle arribà amb noves inquietuds al món suro-taper. La Guerra de Cuba va depreciar la pesseta aproximadament en un 30% nominal front a la lliura entre 1886 i 1898. L'augment de la capacitat de compra dels comissionistes surers internacionals provocà la revalorització de la matèria primera. Malgrat que l'exportació i els preus dels taps també s'incrementaren, els fabricants locals protestaren contra l'encariment de les pannes i l'abaratiment per als seus competidors estrangers. El cassanenc *Fomento de la Industria Nacional Corcho-Taponera*⁵⁵ va demanar, en exposició a Hisenda, l'augment progressiu de l'aranzel d'exportació de suro en brut en relació directa al nivell de depreciació de la pesseta. Rebutjant la mesura, el Govern va mantenir les 5 ptes. per 100 kg.⁵⁶

Iniciat el segle de la mecanització i dels nous competidors amb l'estabilització monetària, el valor ingressat per sortida de taps mantingué un ritme de creixement (tot i que abandonant els nivells de 1900), des dels 37 milions de ptes. de 1901 fins als 45 de 1907, i des dels 27 milions de 1909 fins als 41 de 1913.

En aquest període, el valor d'exportació de pannes se situà al voltant dels 2 milions de ptes., arribant a 3,6 i 4,1 milions el 1910 i 1911. Els mínims foren el 1906, amb 1,8 milions de ptes., i el 1908 i 1913, ambdós amb 1,7 milions. Aquestes fluctuacions no responien tant a la variació de les quantitats venudes com a l'oscil·lació dels preus unitaris. Els subericultors ho atribuïen a les disputes internacionals per al monopoli de la matèria primera.

El juny de 1911 es reuní a Girona el XIVè Congrés de la *Federació Agrícola Catalana-Balear* (1911). Va dedicar les sessions a l'explotació dels boscos. En la relativa al suro, davant el fet que sense excés d'oferta ni caiguda de demanda «la producció surera se troba en crisi y va desapareixent destralejada y feta pila

54. Molt significativament, la patronal agrària Institut Agrícola Català de St. Isidre va recolzar la tímida mesura fiscal-industrialista del Govern. Malgrat les discrepàncies sempre presents, el món agroforestal català fou majoritàriament sensible a les peticions dels manufacturadors. La iniciativa més destacada d'intent harmonitzador entre cultivadors i elaboradors fou el projecte de Lliga duanera hispano-portuguesa. Impulsada el 1892 pel forestal gironí Marcial de Trinxeria i de Bolós, es proposava la lliure circulació peninsular de suro y de taps, amb la implantació d'aranzels comuns a fi de controlar més del 60% de la collita mundial. Però, essent a la Península la producció de suro, com hem vist, major que la demanda industrial, el temor a la depreciació de la matèria primera i a la incapacitat del desenvolupament industrial a les grans zones cultivadores bloquejava l'acord, tant per part d'Espanya com de Portugal.

55. Amb el suport del *Centro Defensor de la Producción e Industria Corcho-Taponera de Extremadura*, de Jerez de los Caballeros (Badajoz).

56. Ja hem dit que el 1900, segons l'estadística exterior, l'exportació de taps enregistrà el seu sostre, per un valor de més de 50 milions de ptes. La de pannes assolí els 1,8 milions de ptes. (amb un màxim de 5,4 milions el 1897) i la de quadradets, 0,75 milions.

de carbó y cendres...», la Comissió d'estudi de la Crisi Surera, de Lloret de Mar, presentà una dura acusació contra els «fabricants exportadors coaligats, aixó es, al Trust, aixó es, a l'intermediari, qui s'está fent rich ab la ruina de la producció (de suro en brut)».⁵⁷ S'eximia de culpa al «fabricant no exportador, qu'está desapareixen per aquesta crisi». Un cop més, el petit mas surer enllaçava la seva sort al taller local.

La Comissió lloretenca va denunciar a més que el *trust*, comprador a la baixa de suro, tingués també fàbriques a l'estranger, ofegant la «*industria nacional*», que «*virtualment ja no existeix*».⁵⁸ Davant d'una explotació surera que no escapava substancialment de l'alta competitivitat i nul poder de mercat característics del sector agrari productor (amb més raó al policultiu català del mas), la gran indústria i comerç suro-taper, units en una articulació pròpia dels nous temps, resultaren ser els principals beneficiaris d'un sistema on els moderats drets d'exportació de panes —poc més que fiscals—, eren més que compensats per la depreciació de la matèria primera en major o menor grau d'oligopsoni o monopoli de demanda.

I arribà ben aviat el conflicte europeu. No fou només una dura crisi conjuntural per ambdós subsectors —forestal i fabricant—, sinó que va marcar el punt d'inflexió cap a la pèrdua del domini català del mercat internacional de taps de suro, consumada als anys 1930 i 1940. La Primera Guerra Mundial bloquejà els mercats, amb una forta caiguda de la demanda de taps.⁵⁹

Per a la subercultura la guerra fou també ruïnosa. L'encariment dels combustibles i la depreciació de l'escorça provocà noves carbonacions de suredes. Així s'expressà al XIXè Congrès de la Federació Agrícola Catalana-Balear⁶⁰ (1916): «...van desapareguent amb els carboneigs dels boscos surers que arreu se practiquen, avui justificats en part per les circumstàncies tentadores que la guerra ofereix...». Com en l'anterior Congrès de 1911, es proposà la unió entre petit fabricant i propietari surer a fi de revaloritzar la cadena productiva i evitar el monopoli comprador: «...és l'única forma d'oposarse a l'influència dominant de les grans cases acaparadores, que de comú acord, imposen els preus que volen a n'els petits fabricants i, com a conseqüència natural, al productor o propietari».

57. Al mateix any, ROGER (*Els tipus socials...*, 218) denunciava igualment una de «*les cases més fortes (tal volta la més important)*» que, a través d'«*influències polítiques*», estava dominant les suredes municipals i estatals del sud-oest mitjançant el control de les ordenacions silvícoles concedides a particulars amb drets de tanteig per a la seva explotació a llarg termini.

58. La crítica al comerciant «*parásito*», com deia E. SERRAT (*La industria corchotaponera en la provincia de Gerona, Girona, 1897, 77*) era antiga: «...*chupa la sangre a los industriales en pequeña escala; este ser no es otro que el corredor, conocido en nuestro país con el nombre de 'marxant de taps'. Suele poseer algún capital propio y convenido con ciertas casas del país o extranjeras, efectúa sus compras á menos precio que el corriente, escogiendo para campo de sus operaciones los talleres de los pequeños industriales que necesitan fondos para acudir honrosamente a sus compromisos y que consienten en perder algo antes que verse obligados a fallar á ellos.*»

59. Les amenaces del Govern alemany feren desistir la *Compañía Transatlántica* de trametre carregaments cap a Amèrica, Japó i Austràlia. El transport marítim i ferroviari de suro en brut del migdia s'encaria. Es reduí la jornada laboral i tancaren fàbriques tant a Catalunya com al sud-oest.

60. Dedicada novament al bosc, se celebrà a la capital forestal catalana, Santa Coloma de Farners (la Selva), el juny de 1916.

Després de la conflagració els nivells de demanda de taps tardaren a recuperar-se.⁶¹ La revifalla no començà amb força fins el 1923, de la mà dels aglomerats. L'Aranzel de 1922 va reflectir la nova composició d'interessos dins del sector transformador. La indústria tapera expressà la necessitat d'elevat els drets d'exportació de pannes a 10 ptes./q, mentre que pel rebuig de fabricació de taps i serradures, destinats a suro de trituració per a aglomerats, demanà la lliure extracció. Els aglomeristes nacionals s'oposaren al lliurecanvi dels residus per a la indústria estrangera d'aïllants, bàsicament dels EUA. Els arguments coincidien amb els de la clàssica oposició cultivadors-industrials tapers, només que ara eren aquests últims els qui disposaven d'una matèria primera d'alta cotització exterior. En canvi, els aglomeristes interiors volien frenar-ne l'exportació per aturar la competència exterior: sol·licitaren un aranzel exportador de suro de trituració igual al de la importació d'aglomerat espanyol als EUA.⁶² En relació als drets d'exportació de pannes per a taps, el nou aranzel els reduí de 5 ptes. a 2,5 ptes./q. Aquest perjudici a la petita i mitjana indústria es veié compensat per les mòdiques 0,5 ptes. en què es gravà la sortida de residus i serradures, en contra dels aglomeristes. Amb tot, aquests aranzels haurien de durar poc. El desembre de 1923 el règim primoriverista, proper a la gran propietat subèrica, suprimia els drets d'exportació de pannes. El gest de reciprocitat esperat pels tapers no arribà fins 1927, amb l'eliminació de les 0,5 ptes./q sobre els residus, ara de lliure exportació.

En aquest context lliurecanvista, el 1929 Lluís de Prat propugnà, altre cop, en una ponència a la *Semana Forestal de Barcelona*, un «*impuesto de salida*» per a la matèria primera «*equivalente al de la entrada del corcho elaborado que nos impone la nación destinataria... con lo cual a no tardar la industria nacional llegaría a consumir la totalidad de primera materia cosechada de nuestros montes*». De Prat, propietari mitjà de dos masos surers a la regió de Girona, molt optimista, no podia expressar millor la idea de l'interès comú de silvicultors i fabricants en el creixement de la manufactura local i en l'efecte d'arrossegament de la seva demanda sobre el cultiu.

La proposta de l'enginyer gironí sobre la protecció a la sortida de planxes va ser condicionada pel fòrum forestal barceloní: «*Muchos propietarios han estado más de doce años sin descorchar porque eran tan reducidos los precios que se pagaban...*», atès el domini del mercat per part d'«*una casa americana*» que havia «*repartido por todo Cataluña... infinidad de agentes que se enseñoreaban del mercado...*». Per a evitar el monopoli del trust es va proposar que a les conclusions

61. El 1920 repercutí la crisi mundial derivada de la guerra. L'any següent diversos països europeus elevaren aranzels, mentre que els EUA restringien el consum de begudes alcohòliques.

62. Segons l'enginyer forestal DE PRAT (*Industria corchera*, 127), el 1922 els EUA, «*de entre las naciones que más se han distinguido por su proteccionismo siempre y figurando a la cabeza... (...) para el aglomerado ... el derecho específico de 2,75 centavos por pie board ... en los precios actuales ... equivale a un 60 por 100 ad valorem*». De Prat assenyalava que els EUA consumeixen el 71% de l'aglomerat fabricat a Espanya (1/3 del mercat internacional): «*De desaparecer nuestras fábricas, como consecuencia inmediata vendría la depreciación de la primera materia, no habría competencia, y por tanto, nos impondrían precios a su gusto...*». Era la mateixa idea abans sostinguda pel col·lectiu silvomanyer tradicional.

de De Prat, que havien de ser aprovades i remeses al Govern, s'hi adjuntés la garantia d'un preu mínim de campanya per al suro: el forestal *«productor se someterá al impuesto de exportación siempre y cuando el precio mínimo del mercado sea el máximo del último año»*.⁶³

Justament l'any 1929 va culminar la fase expansiva dels transformats iniciada el 1923. Per a la matèria primera, abans del crac borsari, els baixos preus dels primers anys 20 havien remuntat a partir de 1926 per l'augment de les compres, entre d'altres, de la *Compagnie Industrielle de Liège* (l'anomenat *trust belga*). Tanmateix, els silvicultors desconfiaven, amb raó, d'aquesta apreciació. No la consideraven fruit d'una major estimació de la indústria sinó de les lluites dels *«Trust internacionales»* acaparadors de la demanda. Entre ells, la successora del *trust belga*, la *Compañía General del Corcho*, de trist curs i pitjor final per als seus accionistes el 1935.⁶⁴ Època de mala memòria, de nova paralització de les compres internacionals, va provocar en la producció i indústria sureres una nova i profunda crisi, agreujada a Espanya posteriorment per la llarga nit de 1935 a 1959.

4. Conclusions

El procés de mecanització iniciat a la segona meitat del s. XIX atorgà al districte taper català un caràcter intensament dual, amb interrelació entre grans indústries directores de les xarxes de comercialització i petits i mitjans obradors subordinats al sistema de fàbrica i resistents a la concentració. Els diversos models productius (sistema domèstic, taller manufacturer, indústria) no evolucionaren en una transició lineal, excloent i irreversible sinó que varen interactuar en un marc flexible de coexistència de formes d'empresa, tot i que a l'època el patró fabril d'integració vertical liderà el procés de transformació social i econòmica.

Les elits socials veien necessària l'eliminació de la petita producció davant l'hegemonia de la gran empresa industrial. El taller era rutinari davant del dinamisme de la mecanització a gran escala. Però l'obrador subsistí, sovint rebutjant la incorporació de la maquinària, la qual incrementava la productivitat

63. El mecanisme de preus mínims fou habitual als anys posteriors al crac de la borsa de Nova York d'octubre de 1929. Al setembre del 1931 la *Primera Conferencia Internacional del Corcho*, celebrada a París, va acordar un tipus mínim no inferior a la cotització mitjana de 1913. La collita algeriana s'havia venut aquell mateix estiu a un 10% del preu mínim fixat el setembre.

64. Constituida el 4 de novembre de 1929 amb el suport del moribund *Banco Central* de Madrid, del *Banco de Cataluña*, de la *Banca Arnús* i de la *Banca Marsans* i sota la presidència de l'empordanès Francesc Cambó (qui va confessar: *«vaig excedir a barrejar el sentimentalisme amb els negocis»*), la *Compañía General del Corcho* passà a controlar vint societats forestals i industrials a Europa i als EUA i el 75% de la producció i comercialització mundial de suro en brut. No només va assumir aquests actius del *trust belga* (esdevenint el 1930 —amb peus de fang— la cinquena empresa industrial espanyola —d'entre les que dedicaven un mínim del 50% del seu valor a l'activitat fabril, A. CARRERAS i X. TAFUNELL (*Spain: Big manufacturing firms between state and market, 1917-1990*, A. D. CHANDLER et al., *Big business and the wealth of nations*, Cambridge University Press, 1997, 291), sinó també els seus passius. No va repartir mai dividend i fou liquidada el 1935, quatre anys després de la dimissió de Cambó (CABANA, *Fàbriques...*, 321).

física per actiu, però disminuïa inicialment el rendiment per unitat de matèria primera. El taper manual treia de la panna de suro la màxima qualitat i quantitat possible de taps. La indústria mecanitzada augmentava el material residual per panna; gaudia, tanmateix, d'economies d'escala en un segment de producció més estandarditzat i menys exigent en qualitat. Posteriorment, l'avenç tecnològic posà la petita màquina a l'abast del taller, de fase o integral, amortidor flexible davant les oscil·lacions de la demanda.

La manufactura tradicional desconfiava de la superioritat de la maquinària a causa dels vigents aranzels sobre els taps catalans per part dels països justament més mecanitzats. Els treballadors domèstics, els propietaris i operaris de manufactures i una gran part de propietaris forestals (dependents de la demanda dels petits tallers locals per a vendre una matèria primera relativament heterogènia) rebutjaven la lliure exportació del suro en brut que alimentava la protegida indústria forana. Era una *economia moral* que (enfrent de la «*indústria exòtica*» de qui volia treballar matèria primera aliena) considerava «*indústria natural*» la desenvolupada al lloc de criança del suro. Era una societat tradicional però activa i en transformació per l'homogeneïtzació portada pel maquinisme.

Tanmateix, dos grans sectors s'oposaven a la posició popular majoritària als pobles tapers gironins: els grans industrials amb interessos en la fabricació a l'estranger i en la comercialització internacional de taps i de suro en brut; i els majors propietaris forestals, aliats amb els seus homòlegs del sud-oest en la defensa de la lliure exportació de pannes. Ni l'Estat ni els seus principals grups de pressió pensaven gravar consistentment la sortida de matèria primera. La collita era major que la demanda industrial, i la corresponent caiguda del preu de l'escorça possiblement hauria beneficiat majoritàriament la regió nord-est per la capacitat atractiva de la seva *atmosfera industrial*.

A Catalunya l'oposició de les noves elits socials a la protecció de la matèria primera no derivava de la racionalitat de minimització i rebuig de riscos (típica de la mentalitat agrarista del latifundisme del sud-oest espanyol), sinó d'una posició de modernitat mercantil sorgida d'una vertebració silvofabrilcomercial, activa en l'intercanvi mundial i enemiga de barreres comercials encaridores de preus i creadores de represàlies comercials en detriment dels marges comercials d'un negoci d'alta competitivitat internacional. Enfront de la petició radical per part de la comunitat suro-tapera tradicional de la reserva nacional de la matèria primera davant el proteccionisme exterior, els representants de la nova economia de mercat apostaven (en una situació oligopòlica sobre inputs i produccions) per la lliure extracció de suro amb pressió governamental per a la reducció i desaparició als altres països dels drets contra els taps espanyols.

Resum

El treball se centra en la transformació econòmica viscuda per la manufactura suro-tapera arran de la implantació del procés industrialitzador. Des del marc interpretatiu dels districtes industrials i del dualisme sectorial, s'incideix en la interacció entre indústria verticalitzada —directora del canvi tecnològic— i petit i mitjà obrador. Paral·lelament, la qüestió aranzelària ens forneix abundant informació sobre la diferenciació entre gran i petita empresa. L'avenç mecanitzador i la protecció duanera europea contra el tap català amenaçaven tant el modest obrador com el seu proveïdor de matèria primera, el subericultor gironí. Aquesta comunitat suro-tapera local formà un front oposat a la sortida del suro en brut espanyol, impulsor de la indústria forana. En canvi, els propietaris de suredes del sud-oest peninsular i el gran industrial-comerciant català apostaven per un lliure mercat d'oportunitats oligopòliques.

Paraules clau: Taps de suro, Catalunya, obrador, indústria, aranzels.

Abstract

The article examines how industrialization affected traditional cork manufacturing in North-Eastern Catalonia, and shows how the region strengthened its world leadership in the sector through the interaction between large-scale integrated industry and small and middle-sized workshops. It also looks at the way in which the cork-tariff debate affected the industry. Foreign tariffs against Spanish cork stoppers threatened both small craftsmen and cork-oak growers in Catalonia, who were united in opposition to the free export of Spanish raw cork. But large cork growers in South-West Spain and big business in Catalonia were for free trade, with its attendant oligopolistic opportunities.

Key words: Cork stoppers, Catalonia, manufactures, industry, tariffs.